

Németh Julianna: *A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteinek a vizsgálata*

Témavezető: Dr. Czövek Andrea, főiskolai docens

Bevezetés

A TDK dolgozatomban a gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteinek vizsgálatával foglalkozom. A gyermekvédelem intézményei mindig reagálnak valamilyen módon a változásokra. A gyermekvédelem egy fontos kérdés a társadalomban. A szakemberek munkája, a gyermekvédelmi reakciók és válaszok, attól függnek, hogy a társadalomban hogyan teszik fel a kérdést a gyermekekkel kapcsolatban.

A téma jelentőségét abban látom, hogy a gyermekek a társadalom azon részét alkotják, akik a későbbiekben maguk is családot alapítanak, illetve a társadalom olyan tagjai lesznek, akik maguk is alakítják majd annak működését.

Úgy gondolom, a gyermekvédelemben a gyermekek eltérő körülmények és hatások során élnek meg az előbbieken említett felnőtté válási folyamatot a családban nevelkedő gyermekekhez képest.

Az, ahogyan a szakellátásban a szakemberek a gyermekekkel foglalkoznak, nyilvánvalóan hatással van rájuk, tehát a szakembereknek fontos szerepe van. A téma kutatása során azt vizsgálom, hogy a szakemberek hogyan vélekednek a gyermekvédelmi intézménybe bekerült gyerekekről, annak családjáról. Annak az összefüggését is kutatom, hogy a nézeteik a végzett szakmai tevékenységüket befolyásolják-e.

Célom, hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogy a szakemberek szülői mintája befolyásolja-e a gyermekkel folytatott szakmai munkát; illetve arra a kérdésre is, hogy a gyerekekről kialakult nézetek befolyásolják-e ugyanezt.

Az elméleti áttekintéshez, hogy megalapozzam a kutatásomat, folyóiratokban megjelent cikkeket, számos tanulmányt és könyveket tekintettem át. Néhány korábbi kutatást is alapul vettem. Négy fejezetre bontottam a szakirodalmat ahhoz, hogy jó lehessen értelmezni.

A kutatásban kérdőívvel vettem fel az adatokat, amelyeket a dolgozatban bemutatok az SPSS program segítségével elemezve, metaforaelemzéssel és tartalomelemzéssel. A dolgozat végén összegzem az eredményeket, és a kitérítésben megfogalmazom a további céljaimat.

Szakirodalmi áttekintés

A gyermekvédelem fejlődése Magyarországon

A magyarországi gyermekvédelem rendszerének, fejlődésének és a gyermekkép alakulásának bemutatása fontos a téma szempontjából, különös tekintettel arra, hogy a gyermekvédelem társadalmi konstrukcióként mindig jelen volt az emberiség története során. A társadalom által előállított kategóriák pedig megmutatják az adott kornak a világról, jelen esetben a gyermekekről alkotott képét (*Szöllősi, 2003*).

Ahhoz, hogy jól értsük a mai gyermekvédelem rendszerét és a gyermekvédelmi gondolkodást, nélkülözhetetlen az előzményeinek és az alakulásának tisztázása. Magyarországon a feudalizmusban, a rendi társadalomban nem volt jogegyenlőség. A nemesi családoknak előjogai voltak az alsó rétegben élő családokkal szemben, ezért a 18. században, hazánkban a vagyonos családok árváiról kezdtek el gondoskodni. Úgy gondolták, a nevelésüket és a vagyonukat is szükséges biztosítani, meghatározott keretek között. Ebben a korban a gyermekekre kicsinyített felnőttként tekintenek, így a gyermek már hatévesen bekapcsolódott a felnőttek tevékenységeibe. Ekkor még nem foglalkoztak a rászoruló gyermekekkel, őket a rokonok és a közösségük segítette. Az elhagyott, árva és a házasságon kívüli gyermekeket már számon tartották, de velük még intézményesen nem törődtek. A 18. századtól hoztak létre árvaházakat és szegényházakat, valamint a gyermekek gondozása érdekében nevelési programokat írtak. Később számos ilyen intézményt alapítanak, melyeknek a célja az elhagyott és árva gyerekek munkára nevelése. A szegénygondozás és a gyermekvédelem nem válik el élesen egymástól (*Herczog, 1997*).

Az első egységes *Gyermekvédelmi Törvény* Magyarországon 1901-ben megszületik meg, melyben az állam felelősséget vállal az elhagyott, veszélyeztetett gyermekekért. Haladó szellemű gondolat, hogy a szegénygondozás hagyományától eltérően a nevelőszülői kihelyezést támogatja és az ellátással kapcsolatban elvárásokat fogalmaz meg. Ebben a rendszerben továbbra is hiányzik a mostani felfogás szerinti preventív, megelőző funkció (*Herczog, 1997*).

Az állam tevékenysége lassú léptekben haladt, a két világháború között sem változott jelentősen a gyermekvédelem helyzete. A gyermekvédelem célja és célcsoportja nem változik. Továbbra is a munkára nevelés a cél, és az árva, elhagyott gyermekek nevelőszülői elhelyezése jellemző. A két háború között a nevelőszülői ellátás a mai értelemben elégtelen volt, a gyerekek gyakran cselédsorban éltek a nevelőszülőknél (*Herczog, 1997*).

Igazi változást a második világháborút követő idő hozott a gyermekvédelemben. 1946-ban jogegyenlőséget biztosítottak az árva és házasságon kívül született gyerekeknek, és innentől kezdve az állam teljes körű felelősséget

vállalt érték. A gyermekvédelem alanyai többé már nemcsak az árva, elhagyott vagy házasságon kívül született gyermekek, hanem azok is, akik a családjukban nevelhetetlenné váltak, illetve erkölcsileg veszélyeztetettek. Az államszocializmus központosításainak hatására változott a társadalom és a gyermekvédelmi rendszer is. A szociális problémákat eltüntetni kívánó rendszer az iskolák szerepét hangsúlyozta, és a kompetenciájukat kibővítette. A hátrányok kezelése és a családból hozott lemaradások felzárkóztatása is őket terhelte. A gyermekvédelem és az oktatás célja is az új társadalmi rendszer legitimitásának biztosítása volt, ezért a családot tette felelőssé azokért a problémákért, amelyek a gyermeknél jelentkeztek. Ezek miatt nem alakul ki a gyermekvédelem preventív intézményrendszere és annak a gyakorlata sem, hogy a szülővel, családdal támogató munkát végezzenek (Herczog, 1997).

A változásokat az ENSZ *Gyermekjogi Egyezménye* és a 1997-es gyermekvédelmi törvény hozza meg. Az, hogy mit tekintünk gyermekvédelmi problémának és ezekben milyen kategóriákat különítünk el, az nem csak a világ helyzeteinek az objektív leírása, hanem az ezekhez való viszonyulást is megállapítja. A társadalom folyamatait és az intézményeit akkor tudjuk értelmezni, ha megértjük azt, hogy milyen társadalmi konstrukciókhoz igazították az emberek a cselekvéseiket (Szöllősi, 2003). Ez a konstrukció ma az a 1997-es gyermekvédelmi törvény által meghatározott változás a gyermekvédelmi gondolkodásban, hogy a gyermeknek részesülnie kell azokból a polgári jogokból, melyek a felnőtteket megilletik (Herczog, 2003).

Az új gyermekvédelmi koncepciónak megfelelően megváltozott a gyermekvédelem rendszere is. A szolgáltatásoknak a célja, hogy a gyermek és családja jól-léte, jóléte biztosítva legyen. Ezáltal kétféle szolgáltatáscsoport jött létre: az alapellátás és a szakellátás. Az alapellátásban a Gyermekjóléti Szolgálat szolgálta, szervez és gondoz. Fontos, hogy kerülhetnek családok olyan helyzetekbe, amikor ezek a szolgáltatások, lehetőségek nem jelentenek alternatívát számukra. A Gyermekvédelmi Szakellátás ezeket a helyzeteket hivatott kezelni. Az otthoni nyújtó ellátás, az utógondozói ellátás és a területi gyermekvédelmi szakszolgálat keretében az a célkitűzés, hogy a szakellátás csak egy átmeneti megoldás legyen a gyermek és a családja számára az együttműködés és támogatás folyamatában. Fontos, hogy a gyermekek viszszerüljenek a családjukba, vagy ha erre nincs esély, örökbefogadó családba (Herczog, 2003).

A magyarországi gyermekvédelmi rendszer változása az előbbieken kifejtettek alapján egy jelentős mérföldkő mellett halad el. Harding négy történelmileg kialakult típusát különbözteti meg a gyermekvédelem fejlődésének. A *patriarchizmus* és *laissez faire* esetében az állami beavatkozásoknak csak szigorúan körülhatárolt esetekben van helye. A második az állami paternalizmus, ahol a beavatkozások kényszerítő jellegűek, hogy a gyermeket megvédjék a bántalmazástól és a rossz színvonalú gondozástól. A harmadik a vér

szerinti család és szülői jogok védelme, amiben a család autonómiája védve van, a beavatkozás szükséges a gyermek érdekében. Ma a gyermeknek jogokat biztosítunk a szabadsághoz és az autonómiához, hogy részesüljenek a társadalom által a felnőttek számára nyújtott jogokból. (Harding, 1991; idézi Szöllősi, 2003). Ezen felosztás tekintetében hazánkban a paternalizmust követte a gyermeki jogok biztosítása, ezért a két történelmileg kialakult típus között nem volt jelen az, ami átmenetet képezhetett volna.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy a törvény által biztosított keret mennyiben határozza meg ezeket, és milyen alternatívákat kínál a szakembereknek, akik a gyermekvédelem rendszerében dolgoznak. Az, hogy a család és a gyermek védelmének jelentőséget tulajdonító korszak tulajdonképpen kimarad a történelmileg kialakult szakaszok közül, hatással van az 1997-es törvényben foglaltak megvalósítására az értelmezésére. Ma is érződik a paternalista hatás a gyermekek számára jogokat biztosító, törvényi szabályozás rendszerében.

A gyermekvédelmi szakellátás jogszabályi környezete

A gyermekotthonok és lakásotthonok működéséhez, a szakemberek munkavégzéséhez elengedhetetlen háttérrel biztosítanak a gyermekvédelmi törvényben megfogalmazott paragrafusok. Ebben a fejezetben bemutatom, elemzem a már említett 1997. évi XXXI. gyermekvédelmi törvényünkhöz kapcsolódó 1998-as kormányrendeletet, amely részletesen kifejti az intézmények működtetésére és a gyermekek ellátására vonatkozó jogszabályokat.

Az 1997-es gyermekvédelmi törvényünk a korábbiakhoz képest már egy jogokat biztosító rendszert vázol fel, de ahogyan az előző fejezetben is említettem, nehezen megvalósítható mindez a paternalista gondolkodás hatásának jelenléte mellett. Ez azt jelenti, hogy az állam kényszerítő szerepe érződik egy demokratikus jogokat biztosító törvényi közegben. A rendszer diszfunkcióira, amik ebből következnek, ebben a fejezetben nem térek ki, a későbbiekben viszont részleteiben is érinteni fogom.

Az intézményrendszert tekintve a gyermekotthonokra és a lakásotthonokra koncentráltan vizsgálom a jogszabályi környezetet. Ezekben az intézményekben a gyermekek teljes körű ellátásban részesülnek, ami biztosítja a gyermekek számára a naponta ötszöri étkezést, amelyekből legalább egy meleg étkezést jelent. Fontos, hogy az egészséges táplálkozásnak eleget tegyen és az erre fordított összeg a meghatározott értéken alul ne maradjon.

Számos paragrafus, így a 76-82.§ a környezetükre és a személyükre vonatkozó lehetőségeik biztosítását taglalja. Ezalatt értem azt, hogy a személyes higiéniahoz és a ruháik tisztántartásához is meg kell lennie minden szükséges feltételnek. Az oktatásukat tekintve a tandíjra és a szükséges tárgyi feltételek-

re, felszerelésekre is kitér a jogalkotó. Ezek biztosítása és a felmerülő költségek fedezése is az őket ellátó intézmények feladata.

Mivel lakásotthoni és gyermekotthoni ellátásban 12 évnél fiatalabb gyermek elhelyezése a 2014. január 1-jével hatályba lépő törvénymódosítás értelmében csak bizonyos feltételek megléte esetében lehetséges, az ilyen korú gyermekek elhelyezése kapcsán törekedni kell a nevelőszülői elhelyezésre. Tehát a gyermekotthonokban és a lakásotthonokban a 12. életévét betöltött gyermekek elhelyezése válik majd jellemzővé.

Az intézményekben (lakásotthonokban és gyermekotthonokban) a zsebpénz kérdése a nevelő javaslatára az intézményvezető feladata. Az itt elhelyezett gyermekek jogainak érvényesülésére nagy hangsúlyt fektet a jogalkotó.

A gondozást és a nevelést tekintve a kormányrendeletben megfogalmazott cél azoknak a feltételeknek a biztosítása, amit a veszélyeztető környezettől nem kapott meg. Tehát a gyermek érzelmileg, értelmileg, testileg, erkölcsileg a korának és a képességeinek megfelelően fejlődjön, kibontakozzon; és ezáltal a családjába való visszakerülése, vagy ha ez nem lehetséges, akkor nevelőszülői vagy örökbefogadó családba történő beilleszkedése megvalósítható legyen. Ezek mellett az önálló életre való felkészítés is egy alternatíva, ha az előzőek nem lehetségesek.

Ez a cél általános, viszont minden gondozott gyermekre, a gondozást és nevelést tekintve egy terv keretében, egyénre szabottan fogalmazódik meg, és a gyermek szükségleteire reagálva, valamint helyzetéhez mérten ad választ a további folyamat részleteivel kapcsolatban. A terv részletes kidolgozása és megtervezése tekintetében a jogalkotó a szakemberek közt munkamegosztást határoz meg. Az elkészítése során tekintettel kell lenni arra, hogy bevonják a szülőket (kivéve, ha a felügyeleti jogukat megszüntették), a gyermeket, ha az ítélőképességének már birtokában van és azon szakembereket, akik a terv végrehajtásban részt vesznek majd.

Az ellátást nyújtó intézménynek gondoskodni kell arról, hogy a gyermek véleményét nyilváníthasson az őt érintő kérdésekben a korának és a fejlettségi szintjének megfelelően. A véleménynyilvánítás lehetősége vonatkozik a gondozott gyermek szüleire/törvényes képviselőjére is. A gyermek vallási és etnikai hovatartozásának a tiszteletben tartását és az ezekhez tartozó hagyományok, szokások, kulturális értékek ápolását is biztosítani kell. Elengedhetetlen tényező az előbbiekben felsoroltak alapján, hogy a gondozott gyerekek személyes tárgyainak az elhelyezése és környezetünkre vonatkozó állandóság fennálljon.

A családdal való munkának ebben a folyamatban szintén biztosítva kell lennie, ha a cél a visszagondozás. A gyermeket és a családot is fel kell készíteni a visszakerüléssel kapcsolatos teendőkre, felmerülő egyéb eshetőségekre.

Abban az esetben, ha a kapcsolattartás nem teszi lehetővé a gyermek jogainak az érvényesülését, vagy nem viszi előre a folyamatot, amiben a gyermek van, a kapcsolattartást nem lehet tovább fenntartani.

Az 1997. évi XXXI. gyermekvédelmi törvényben és az 1998. évi kormányrendeletben a jogalkotó számos jogszabályt megfogalmaz, amely hozzájárul többek között a gyermekvédelmi rendszerünk szakellátásának a működéséhez is. Az előbbi alapján úgy vélem, a törvény és a kormányrendelet a gyermekvédelem célkitűzésének megvalósulása érdekében segíti a szakemberek munkáját, mégis fontos a szabályozások mentén megvalósuló szakmai munka társítása/párhuzamba állítása is. Elengedhetetlen megfigyelni azt, hogyan tudnak szakmai tevékenységet végezni a gyermekotthonokban és lakásotthonokban dolgozó nevelők az esetleges diszfunkciók mellett. A gondozottakkal és hozzátartozóikkal kapcsolatos szakmai tevékenység megvalósulására nem tér ki a törvény, azonban biztosít egy jogszabályi keretet a szakemberek tevékenységére vonatkozóan – ez a későbbi fejezetekben kerül kifejtésre.

Szakmai tevékenység

A jogszabályi környezet elemzése mellett fontos sorra venni a gyermekotthonokban és lakásotthonokban nevelkedő gyermekek szükségleteit, mentális és szociális helyzetét; megismerni a velük folytatott szakmai munka alapelveinek/irányelveinek a részleteit és a szakemberek feladatait.

A gondozott gyermekekkel való foglalkozás során fontos kiindulási pont a sajátosságaik, szükségleteik, igényeik nagyfokú ismerete és figyelembe vétele. Amennyiben ezekre reagálnak a szakemberek, a gyermekeknek hatékony és professzionális segítséget nyújtanak. A szükségletekkel, igényekkel, érdekekkel mint szinonimákkal találkozhatunk a gyermekvédelmi szakemberek kommunikációjában, azonban ezeket a fogalmakat külön-külön definiálva eltérő jelentésekkel kell szembesülnünk. A szakretorikában a gyermekek individuális igényeinek kielégítésére helyeződik a hangsúly, a jogaik és érdekeik érvényesítése mellett. Azonban ennek a munkának a megvalósulását árnyalják a kliensközpontú szolgáltatás elé gördülő, az intézményi kapacitás, a szándék és az érdekeltség okozta korlátok (Józsa, 2006).

Minden társadalom máshogy értelmezi és konstruálja a gyermekvédelemi problémákat, gondokat. Az állami kontroll szükséges a veszélyeztetettség megszüntetéséhez, ami a család autonómiájának korlátozásával valósulhat meg. Valójában vége annak a folyamatnak, hogy a gyermeket kiemelik a családból. A gyermek intézménybe kerülése új viszonyokat teremt a szülő és gyermek között, de új viszonyokat állít elő a szülő-gyermek-intézmény hármásban is. Az állami kontroll továbbra is megmarad a szülők felett. Noha a probléma kezelése során a segítő módszerek bővülése fejlődő tendenciát mu-

tat, mégis nyilvánvalóan sok hátrányt kell elviselnie mind a szülőnek, mind a gyermeknek (*Szöllősi, 2003*).

A megfelelő beavatkozási módszerek és az adekvát bánásmód kijelöléséhez tisztázni szükséges a gyermekek háttérét meghatározó tényezőket, amikre visszavezethetőek azok a szükségletek, hiányosságok és problémák, amelyek a személyiségstruktúrájukban és magatartásjegyeiben tükröződnek. Az eset tervezési fázisa nem egyszeri, hanem egy folyamatos feltáró tevékenység. A differenciált okozati megközelítés tudatos és célirányos segítségnyújtás megtervezését teszi lehetővé. Az eredményességi tényező tekintetében fontos a megfelelő időzítés elve, ami három fontos pontot fogalmaz meg. Egyrészt fontos a már fellépett problémák, hiányállapotok, traumatikus élmények, tapasztalatok, nélkülözések, veszteségek, fejlődési rendellenességek és szocializációs elmaradások azonnali feloldásának, gyógyításának megkezdése. Másrészt megelőző lépéseket is kell tenni a szakembereknek az újabb problémák, pszichés-érzelmi zavarok kialakulásának megelőzése érdekében. Harmadrészt a jelentkező igényeket, szükségleteket idejében kell kezelni. A megoldáskeresés technikája, a pontos szükséglet felmérése, a differenciált helyzetfeltárás, az igényekre adott válasz időzítése az esetkezelés meghatározó komponense; mindezeket az eredményességhez ki kell emelni. A megoldáskeresés technikájában az fontos, hogy valóban egyénre szabott, ne sémák és sablonok alapján történő gondozási és nevelési programok íródjanak, hiszen hosszútávon kell jól működniük (*Józsa, 2006*).

Összegzésül a gyermekek felé közvetített üzenet arról szól, hogy késztetéseit, vágyait, feszültségeit ne zárja belső világába, mert környezete számára fontos és értékes. A róla gondoskodó felnőttek kíváncsiak a belső hajtóerőire, gondolataira, motivációira, érzelmeire. Ezáltal nem kiszolgáltatottnak fogják érezni magukat, hanem lehetőségként érzékelik a szakemberek biztosította inspiráló légkört (*Józsa, 2006*).

A gyermekekkel, fiatalokkal kapcsolatos problémák teljességét, bonyolult összefüggésrendszerét figyelembe véve olyan szakemberekre, szakszociális munkásokra, szakpedagógusokra, szociálpedagógusokra van szükség a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszerben, akik szakmai határokat szélesen hagyva más szakemberekkel, családsegítőkkal, pszichológusokkal, orvosokkal, szociálpolitikusokkal, jogászokkal és szociális segítő intézményekkel együttműködve képesek eredményes munkát végezni. A szociális érzékenység fejlesztésével ezek a kompetenciák növelhetőek. A humán ökológiai és a rendszerszemléleti megközelítés segítségével, a szakemberek az emberi problémák többszörösen összetett mivoltából kiindulva a gyermek és a környezete kölcsönhatására fókuszálnak; ezek mikro- és makroösszetevőit feltárva értelmezik és kritikusan elemzik a problémát, és több szinten avatkoznak be (*Budai, 1998*).

A szakemberek szakmai szocializációjának útja kölcsönhatásban van a személyiségük fejlődésével. Az önmagukról alkotott képnek igazodnia kell a társak által állított elvárásokhoz. A pályaválasztás során a személyiség azokat a pályákat választja, amivel korán kapcsolatba került. A választott pályával való azonosulás összetevői és az egyén önmagával való azonosulási folyamata az életút során állandó változásban vannak. A részleges pályaalakulás a képzések során alakul ki, míg a pályaalakulás a tényleges szakmai tevékenység során valósul meg. A folyamatos változás az újrakonstruálásnak az egyik eredménye, a munkával kapcsolatos ismeretek állandó újragondolása, konstruálása. A képzések során a reflektív gondolkodás egy szűrő szerepét tölti be, az előzetes tapasztalatok, elképzelések határozzák meg, hogy mit fogadnak be a tananyagból. Fontos a fogalomrendszerek folyamatos differenciálása, a konceptuális váltások, később a pályával kapcsolatos nézetek a saját szakmeterszerepükben aktiválódhatnak. A személyiség fejlesztése fontos a konstruktivista felfogás tekintetében (*Ludányi, 2000*).

A szakemberek képzésben fontos az alapképzés mellé társuló továbbképzések, külföldi minták megismerése, a szupervízió lehetősége. A képzések kiválasztásában azonban rendszerszinten a pénzügyi szempontok alapján döntenek, nem pedig a szakmai szempontokat veszik figyelembe. A szakellátó létszámot általában nem tartják elegendőnek a gyermekek súlyosbodó problémáikhoz viszonyítva. A gyermekvédelemnek nem tulajdonítható túl magas presztízs, sajnos a szakemberek alulfizetettek, és a motiváltságukat ez befolyásolja – derül ki *Rácz (2014)* kutatásából. A következő fejezetben az itt már felmerülő nézetekről és azok befolyásoló hatásáról lesz szó. Összefüggésbe állítom a szakemberek nézeteit a szakmai tevékenységükkel.

A nézet fogalma, kialakulása

Az előző fejezetben kitértem arra, hogy milyen szakmai munka valósulhat meg a jogszabályok keretezte rendszerben. Fontos, hogy megértsük a szakemberek működését, tevékenységét, gondolkodását, akik ebben a kontextusban dolgoznak. Ebben az értelmezésben említést kell tenni arról, hogyan alakul ki a szakmai gondolkodásuk struktúrája, hogyan tanulnak és a nézeteiket milyen összetevők formálják.

A gyermekvédelemben dolgozók nézeteinek alakulását leginkább a konstruktivizmuson keresztül érthetjük meg. A konstruktivizmus az ember által felépített világról beszél, nem pedig a világ ember általi megismeréséről. A befogadó értelmezője lesz az információknak, felépít magában egy világot. A tanulás egy állandó konstrukció a belső világ folyamatos építéséhez. Ezen a világon keresztül szerveződnek majd a tapasztalatai, értelmezései; és fontos része lesz a cselekvéseinek irányításában is. Ezáltal a tanulás egy belső konst-

rukció, amely során nagy szerepe van a befogadónak és az átadónak egyaránt (*Nahalka, 1997*).

A konstruktív pedagógia erre az ismeretelméleti alapra épül, vagyis a tanulásról azt gondolhatjuk, hogy amikor tapasztalunk, akkor az elsajátítandó információt értelmezni próbáljuk. Nem hagyható figyelmen kívül a már meglévő ismerethalmaz, mert az egy megelőző tudásanyag, amely bázisa lesz az újnak. A gyermekvédelem történeti alakulásánál láthattuk, hogy Magyarországon a paternalista szemlélet élt, és volt meghatározó nagyon sokáig. Az iskola, de még a családok is egész Kelet-Európában hasonló szemlélettel működtek hosszú ideig. A gyermek szocializációja, illetve az intézményekkel való kapcsolata során ezt a paternalista szemléletet éli meg gyakran. Ez az a tapasztalati bázis, amelyre a szakmai szocializációja során is építeni tud a szociális szakember, és amit a képző intézményeknek is figyelembe kell venniük.

Tehát az embert élete során folyamatosan érik hatások, amik beépülnek a már meglévő ismeretek közé. A gyermekek szocializációja során kezdetben a neveltetés, később pedig az iskolai oktatás ideje alatt szerzett tapasztalatok hatnak a világszemlélet kialakulására. A kialakult világszemléteket nehéz módosítani egy-egy szakmai képzés során, mert ezek a prekoncepciók szűrőként funkcionálnak. Meghatározzák azt, hogy az ember miket fogad be, hogyan vélekedik a nevelés céljáról és lehetőségeiről, illetve hogyan határozza meg a szakmai működését, tevékenységét (*Szivák, 2002*).

A nézetek fogalmát számos irodalom fejtegeti és próbálja körülhatárolni. Többek között a pedagógia is. Dudás Margit és Szivák Judit fogalomrendszerre az, ami kifejező és körülhatárolható képet ad róla.

A nézetek értelmezésében közös, hogy a tapasztalatokból származó pszichikus konstrukcióknak tekinthetők. A nézetek, hitek, gyakorlati filozófia, előfeltevések (prekoncepciók) befolyásolják az emberi gondolkodást (*Dudás, 2011*).

„A nézetek és az attitűdök hasonlóságait és különbözőségeit Richardson tanulmányozta azoknak a kutatásoknak a számba vételével, amelyeket az attitűdök és a nézetek feltárására, illetve megváltoztatására terveztek és valósítottak meg. Megállapította, hogy a nézetek szorosan összefonódnak az attitűdökkel, nehéz pontosan elkülöníteni őket egymástól. Szerinte az elkülönítés egyik szempontja az lehet, hogy a nézetek természete inkább kognitív, az attitűdöké inkább affektív. A különböző kutatók álláspontjának összegzésével a nézetek egy lehetséges definíciójának megalkotására is vállalkozott: a nézetek a mentális, személyes konstrukciók egy csoportját alkotják, olyan feltételezések, feltevések, proposíciók a világról, amelyeket igaznak vélünk, s amelyek befolyásolják ítéleteinket, mások megítélését, s amelyeket felhasználunk döntéseink során.”

(*Richardson, 1996; idézi Dudás, 2011*)

Ezen problémakörben a pedagógusok nézetrendszerének, az elméleti alapvetéseknek feltárásában számos kutatást végeztek (*Calderhead, 1991; Johnston, 1992; Wubbels, 1992; Borko és mtsai, 1998*). A kutatásokból kiderült, hogy a pedagógusok előzetes elképzeléseikre és főként iskoláskori tapasztalataikra alapozva fejlesztik, formálják a tanítási-nevelési stratégiáikat. Ezek stabilitása kognitív pszichológiai alapokon fekszik. Az oktatás során tanulóként szerzett tapasztalataik, sztereotípiáik hosszú távú hatása érvényesül. Az előítélet nehezebben meg változtatható egy-egy képzés során. A kialakult előfeltételezések világmépként értelmezve pedig kevésbé magyarázhatóak logikus nyelvezettel (*Szivák, 2002*).

Az iskolába kerülést megelőzően a gyermekek már rendelkeznek előzetes tudással. Vannak tapasztalataik, mintáik, és számos inger érte őket. A családban a szülők által közvetített értékeknek, mintáknak, gondolkodásmódnak nagy szerepük van. A szülői nevelés befolyással van a gyermek gondolkodására, ez a hatás a későbbiek, vagyis az identitás kialakulása és a felnőtté válás folyamatában meghatározó. Fontos a szülők által közvetített minták következményeivel is foglalkozni. A referenciaszemélyek közt említhetők meg tehát a szülők, a tanárok és a gyermekekkel kapcsolatba kerülő személyek, mert a szocializációjukra, ezen belül a nézeteik kialakítására ők vannak hatással.

Kutatás bemutatása

Kutatás célja

A kutatásomban az a kérdés foglalkoztat, hogy a szakellátásban, szűkebben az otthoni nyújtó ellátásban dolgozó szakemberek nézetei miként befolyásolják a gyermekekkel és a szüleikkel kapcsolatos tevékenységüket. Komplexen figyelembe veszik-e a gyermekek igényeit, szükségleteit és érdekeit a velük folytatott munka során? Az, ahogyan az otthoni nyújtó ellátásban dolgozó szakemberek a gyermekről gondolkodnak, befolyásolja a szakmai szituációkban adott válaszukat. Milyen módon hidalják át a szakmai és jogszabályi elvárások közötti ütközéseket?

A gyermekvédelem intézményei mindig reagálnak valamilyen módon az aktuális jogszabályokra, és azok hatásait is kezelniük kell valamilyen módon. A jogalkotók döntéseit is befolyásolja a társadalom aktuális képe a gyermekről, ezek kölcsönhatása érvényesül, és válaszra „kényszeríti” az intézmények vezetőit, dolgozóit egyaránt. A gyermekvédelmi rendszer szakellátásában a gyermekotthonok, illetve lakásotthonok diszfunkcióinak kiküszöbölése érdekében fontos az, hogy a szakemberek hogyan gondolkodnak magáról a gyermekről, az ő aktuális helyzetéről, a szakellátás és az intézmény feladatáról, a gyermek nevelésének/gonдозásának céljáról.

Ezt a kutatási kérdést azért tartom aktuálisnak, mert még a közelmúltban is úgy gondolták, hogy a gyermekvédelmi probléma a szülő hibája. A családról nem rendszerben gondolkodtak, hanem a gyermeket emelték ki ebből a hibás környezetből. Ma a gyermekvédelem egy szolgáltatás a gyermek és családja jólétének biztosítására, vagyis a családra rendszereként tekintünk, ez más módszertani repertoárt igényel.

Az elméleti háttér felvázolása kapcsán felvetődő kérdések megválaszolása a kutatás célja. A kutatás során megvizsgálom, hogy a szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteit mi befolyásolja, és ezek mennyiben követik az új gyermekvédelemről szóló konstrukciókat. A gyermekotthonokban és a lakásotthonokban gondozott-nevelt gyermekeknek, differenciált szükségleteik miatt, professzionális figyelemre és segítségre van szükségük. Ennek a biztosítása a gyermekekkel foglalkozó nevelők, gyermekfelügyelők, pszichológusok, fejlesztőpedagógusok, gyermekvédelmi asszisztensek szakmai tevékenysége révén valósulhat meg.

Vizsgálom, hogy az előző bekezdésben felsorolt szakemberek nézeteinek alakulására milyen befolyásoló hatással van a korai szocializációs időszakban szerzett nevelési minta (szülői, tanári minták). A kutatásban a szakmai tevékenység kontextusában vizsgálom a szakemberek gondolkodását, nézeteit a gondozott gyermekekről és azok családjairól, a szakemberek egymás közti kapcsolatáról. A célom az, hogy a nézeteket alkotó részleteket tevékenységek hozzárendelésével vizsgálva, következtetéseket vonjak le a szakemberek nézeteinek a szakmai tevékenységre gyakorolt hatásáról. A pályaszocializáció szempontjából jelentős kérdéseket is vizsgálom, mert a szakmában eltöltött idő és a megelőző képzések esetleges összefüggésekre mutathatnak rá.

Kutatás hipotézisei

A kutatás első hipotézise: A szakember neveltetése folyamán szerzett családi minta befolyásolja leginkább a gyermekkel való szakmai tevékenységet.

A kutatás második hipotézise: Az előzetes iskolai tanárszerepről kialakult kép kevésbé befolyásoló hatású a szakemberek nézeteire.

A kutatás harmadik hipotézise: A szakembereknek a szakellátásban gondozott gyermekről és a családjáról alkotott képe befolyásolja a velük végzett szakmai tevékenységet.

Mérőeszköz bemutatása

Mérőeszközként a társadalomtudományokban jellemző módszerek közül a kérdőívet választottam, melynek a tartalmát saját magam készítettem el a témavezetőm segítségével. A felépítését tekintve három kérdéscsoportra bontható.

Minta bemutatása

A kutatásban az alapsokaság az észak-magyarországi régióból a Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei gyermekotthonokban és lakásotthonokban a gyermekkel foglalkozó szakemberek. A *Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató* 2010-es adatai szerint az észak-magyarországi területen, vagyis Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Heves megyében és Nógrád megyében a szakellátásban, gyermekotthonokban dolgozók száma a következőképpen alakul. A számok jól mutatják, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Heves megyében összesen 249 fő dolgozik, a két megyében olyan intézményeket választottam ki a kutatáshoz, amelyek számomra könnyen elérhetőek voltak. A minta nem reprezentatív (*Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató*, 2010).

A mintavételi eljárás ezáltal nem véletlenszerű, egyszerűen elérhető mintavétel volt. 44 db kérdőív érkezett vissza, így ez lett a kutatás elemszáma. Az adatokat az SPSS program segítségével dolgoztam fel. Az adatbázis elemzéséhez, az összefüggések vizsgálatához, a táblázatok, diagramok elkészítéséhez is ezt a programot használtam.

Adatok elemzése

A kérdőív adatainak elemzését a hipotézisekhez kötve fogom bemutatni az egyszerűbb átláthatóság miatt.

A kutatás első hipotézise: A szakember neveltetése folyamán szerzett családi minta befolyásolja leginkább a gyermekkel való szakmai tevékenységet.

Ezzel a hipotézissel arra keresem a választ, hogy a szakmai tevékenységben tükröződnek-e azok a mintákat, amelyeket a szülőktől vesznek a saját szocializációjuk során. Vizsgálom, hogy milyen befolyásoló hatása van a családi mintának a szakmai tevékenységre. A szereprepertoár-rács volt a segítségemre a hipotézis vizsgálata során. A hasonlóságok, amiket a válaszadók beírtak a rácsba, három csoportba sorolhatóak. Az egyik csoportban a szakmai, kognitív tartalmak, a másikba a személyiségbeli, affektív jellemzők; és végül a harmadikba a külső tényezők (jogsabályi meghatározottság stb.) kerültek. A csoportok megalkotása során tartalomelemzéssel dolgoztam.

A szereprepertoár-rács adataiból azokat vizsgáltam, amelyekben önmagát hasonlította össze más szereplőkkel a válaszadó. Ez alapján elmondható, hogy legmagasabb számban a szülők említése fordul elő (29 említés), majd a tanárokat említik 7 alkalommal, végül 5 alkalommal a szociális szakembereket. Vagyis a szülők mintája a saját szakmai szerepük értékelése kapcsán jelentős arányú. A másik fontos szocializációs intézmény szereplője, aki mintát ad, a tanár. A tanárok és szociális szakemberek említési száma között nincs nagy különbség a saját szakmai szerepükre vonatkoztatva.

Érdeemesnek tartottam megnézni, hogy milyen tulajdonságokat jelöltek mintaként (hasonlóságként) a különböző szereplők kapcsán. A jellemzőket három csoportba soroltam, és megnéztem, hogy a különböző szereplőknek milyen arányban tulajdonítják ezeket. A jellemzők első csoportja a szakmai, kognitív jellemzők (pl. következetes, a szakképzett); a második csoportja a személyiséget jellemző, affektív jellemzők (pl. empatikus és a segítőkész); a harmadik csoport a negatív jellemzők, vagy külső korlátok (pl. türelmetlen, távolságtartó, törvényben meghatározott tevékenység stb).

Az adatokból az látszik, hogy a szülői mintában a pozitív és negatív személyiségbeli jellemzők lettek megemlítve. A tanároknál a szakmai, kognitív sajátosságokat említik leginkább. A szociális szakembereknél, a személyiségbeli jellemzők vannak nagyobb számban a másik két csoporthoz képest.

Összegzésül a hipotézisem megdőlt, hiszen a szülői említések szerepeltek legnagyobb számban, azonban a szülői mintát nem fordítják át szakmai, tudatos viselkedésformává. Ilyeneket a tanárok mintáiból állítanak elő. A szociális szakemberektől viszont a személyiségbeli jellemzőket tekintik mintának.

A kutatás második hipotézise: Az előzetes iskolai tanárszerepről kialakult kép kevésbé befolyásoló hatású a szakemberek nézeteire.

Azt vizsgálom a második hipotézisemben, hogy a tanárok által a szocializáció során tapasztalt minta mennyire van befolyásoló hatással a nézetekre. A hipotézisem igazolására vagy megdöntésére a szereprepertoár-rács volt a segítségemre. Az előző hipotézisem vizsgálata során felvázolt adatok tekintetében a szülőket 29 említés, a tanárokat pedig 7 említés tartalmazza. Vagyis a szakmai szerepük elemzésekor a tanárok kisebb arányban jelennek meg, mint a szülők, azonban a szakmára vonatkozó sajátosságok, jellemzők hozzájuk kapcsolódnak a minta válaszai alapján. A szakmai kognitív tartalmakat a tanároktól veszik.

A kutatás harmadik hipotézise: A szakembereknek a szakellátásban gondozott gyermekről és a családjáról alkotott képe befolyásolja a velük végzett szakmai tevékenységet.

Ezzel a hipotézissel arra kerestem a választ, hogy a szakemberek milyen nézetekkel rendelkeznek a gyermekről és családjáról. Érdekelt, hogy az új gyermekvédelmi szemlélet mennyiben épült be a szakemberek nézetrendszerébe, illetve ezek mennyire koherensek vagy diffúzak. Vizsgálom továbbá, hogy ezek a nézetek mennyiben határozzák meg a gyermekekkel végzett szakmai tevékenységet. A kérdőív 11. kérdéssora a nézetekre vonatkozik. Az állításokat négy kategóriába sorolhatjuk: régi gyermekvédelmi szemlélet, új gyermekvédelmi szemlélet, illetve kompenzatorikus és emancipatorikus nevelési elv. A harmadik hipotézisem kapcsán, az adatok alapján tehát elmondható, hogy a szakmai tevékenységek és a nézetek között szignifikáns összefüggés nincs. Nem lehet kimutatni a gyermekekről alkotott nézetek befolyásoló hatását a szakmai tevékenységekben. Viszont a tendenciák határozottan

kirajzolódnak. Az emancipatorikus nevelési elvűek nagyobb arányban végeznek olyan tevékenységeket, amelyek az új gyermekvédelmi szemléletet tükrözik. Mindkét csoport (emancipatorikus és kompenzatorikus) a régi gyermekvédelmi gyakorlatban jellemző tevékenységeket, vagyis a segítségnyújtást, a helyes viselkedés tanítását, illetve a nemek és kor szerint elkülönítve történő foglalkozást nézettől függetlenül, továbbra is gyakran alkalmazza munkája során. A család bevonása, a velük való együttműködés azonban a tevékenységek szintjén is megjelenik, nemcsak a nézetekben.

Azt feltételeztem, hogy a nézetek meghatározzák a szakemberek szakmai tevékenységét. Az a tendencia rajzolódik ki az adatokból, hogy az új gyermekvédelmi szemlélethez és emancipatorikus nevelési elvhez magasabb arányban tartoznak olyan tevékenységek, amelyek ezekhez a nézetekhez tartoznak. Azonban az eredmények azt mutatják, hogy a nézetek és a szakmai tevékenység között nincs összefüggés. Tehát a hipotézisem nem igazolódott be.

Metafora értelmezése

A kérdőívben a gyermekotthonban élő gyermekekre és családjára vonatkozóan kértünk metaforát, és kértük, hogy ezt magyarázzák is meg. A metafora funkciója az, hogy segítse, mélyítse bizonyos fogalmak megértését, ahol nem a szavak, hanem a fogalmak jellemző tulajdonságát elemezzük. A metafora az emberi gondolkodásnak és megértésnek a mutatója. Hozzájárul egy fogalom, illetve a hozzá kapcsolódó kognitív reprezentációk megismeréséhez.

A fogalmi metafora mindig két fogalmi tartományból áll: a céltartományból, amely a jelen esetben meghatározott volt (tanár) és a forrástartományból, amelynek segítségével az előbbit megértjük és felfogjuk. Célunk a metaforák céltartományaként szereplő fogalmak minél mélyebb megismerése. A metaforaelemzés óvatos következtetéseket enged az elemzőnek, így abból a célból használjuk, hogy a kérdőív statisztikai eredményeit erősítse vagy gyengítse.

A metaforaelemzés lépéseit követve, a válaszokból kiválogattuk azokat, amelyek valóban metaforák, majd kiválasztottuk azt a szempontot, amely mentén csoportosíthatjuk ezeket. A gyerekekről és családjáról kialakított képet vizsgálva a metaforában megjelenő tulajdonságokat csoportosítottuk, és ezekben kerestük azt a közös vonást, ami alapján rátaláltunk a forrástartományra. Ezután pontosítottuk az elnevezést, meghatároztuk a forrásfogalmat. Az általunk talált forrástartomány érvényességét ellenőriztük. 10 fő gyermekvédelemben dolgozót és 10 fő laikust kérdeztünk meg róla. A forrástartomány pontosítására és így a forrásfogalom meghatározására a kollegák azonos választásai alapján került sor.

Összegzés

A céloom az volt, hogy megvizsgáljam a szakellátásban dolgozó szakemberek nézeteit és azok befolyásoló hatását a szakmai tevékenységükre. Vizsgáltam a szülői minta hatását a gyermekvédelmi szakellátásban gondozott gyermekekkel végzett tevékenységekben. A szakemberek előzetes iskolai tanulmányai során szerzett tanári minta nézetekre vonatkozó hatását is megnéztem.

Az irodalmak segítségével bemutattam a fontos elméleti háttérrel, amelyből megalkottam a hipotéziseimet. A kutatásomhoz kérdőívet használtam, a kérdőív négy egységre bontható. Az első rész általános, szociológiai jellegű kérdéseket tartalmaz; a második részében a szakmai szocializációt befolyásoló tényezőkre kérdeztem rá, a harmadikban a nézetekre vonatkozó kérdések vannak, a negyedik a szakmai tevékenységekre vonatkozó kérdéssort tartalmazza.

A kutatás első hipotézise a következő volt: A szakember neveltetése folyamán szerzett családi minta befolyásolja leginkább a gyermekkel való szakmai tevékenységet.

A kutatás második hipotézise a következő volt: Az előzetes iskolai tanárszepről kialakult kép kevésbé befolyásoló hatása a szakemberek nézeteire.

A kutatás harmadik hipotézise a következő volt: A szakembereknek a szakellátásban gondozott gyermekről és a családjáról alkotott képe befolyásolja a velük végzett szakmai tevékenységet.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók a szakmai tevékenységükhöz a szakmai, kognitív elemeket leginkább a tanáraiktól veszik. Tehát az első hipotézisem megdőlt. A szülői mintát nem fordítják át szakmai, tudatos viselkedésmórává. Ilyeneket a tanárok mintáiból állítanak elő. A szociális szakemberektől viszont a személyiségbeli jellemzőket tekintik mintának. A személyiségbeli, affektív elemeket a szülők, illetve a szociális szakemberek mintáiból veszik jellemzően. A szakmai kognitív tartalmakat a tanároktól veszik, tehát a második hipotézisem is megdőlt. A nézetek és szakmai tevékenység összefüggése kapcsán azt találtam, hogy a szakemberek nézetei magas arányban mutatják az új gyermekkép és gyermekvédelmi szemlélet sajátosságait, azonban a tevékenységrendszerük nem követi ezt a szemléletet konzekvensen. Szignifikáns összefüggéseket nem találtam. Ennek értelmében a kutatásom harmadik hipotézise szintén megdőlt.

Kitekintés

Fontosnak tartom a kutatás és elemzés eredményeinek fényében nagyobb mintára kiterjeszteni a vizsgálatot. A vizsgálat során érdekes eredményekre jutottam. Érdemes ezért továbbgondolni, hogy a továbbiakban alkalmassá váljon módszertanok kidolgozásához, későbbi kutatásokhoz.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat létrejöttéért itt szeretnék köszönetet mondani a segítségért és a támogatásért konzulensemnek, Dr. Czövek Andreának, valamint az Eszterházy Károly Főiskola TKTK Tudományos Diákkörének műhelyében a hallgatótársaimnak és a tarárainak a javaslatokért.

Felhasznált irodalom

1997. évi XXXI. törvény, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV
2015. 01. 07.

15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.
URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800015.NM
2015.01.07.

Bárdossy Ildikó és Dudás Margit (2011): *Pedagógiai nézetek*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Budai István (1998): A szociális és a pedagógus szakma határán. In: Bóta Margit (szerk.): *Iskolai mentálhigiéné*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 125-136.

Herczog Mária (1997): *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont kiadó, Budapest.

Herczog Mária (2003): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.

Józsa Viktor (2006): Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek érdekében. *Család, Gyermekek, Ifjúság*. 2006/3. sz. 35-44.

Ludányi Ágnes (2000): *A megváltozott tanárszerepek és korszerű értelmezésük a pedagógusképzésben*. Doktori disszertáció. Eger.

Nahalka István (1997): Konstruktív pedagógia. Egy új paradigma a láthatáron (I-III.). *Iskolakultúra*, 1997/2. sz. 21-33.; 1997/3. sz. 22- 40.; 1997/4. sz. 3-20.

Nahalka István (2003.): Az oktatás társadalmi meghatározottsága. In: Falus Iván (szerk.): *Didaktika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 37-56.

Nahalka István: *Az integrált nevelés pedagógiai alapjai*. URL: <http://www.nefmi.gov.hu/eszmecsere/Nahalka.htm> 2014.01.07.

Rácz Andrea (2014): Az előítéletes gondolkodás megjelenése a gyermekvédelemben. *Esély*, 2014/3. sz. 24- 47.

Szivák Judit (2002): *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Szöllősi Gábor (2003): A gyermekvédelmi probléma, mint társadalmi konstrukció. *Esély*, 2003/2. sz. 75-95.